

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ СТРУКТУР: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ

*Л. В. Молдаван, д. е. н., професор,
заслужений економіст України, головний науковий співробітник
відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі
ДУ «Інституту економіки та прогнозування НАН України»*

У зарубіжній науковій літературі і в практичній діяльності державна підтримка кооперативних форм об'єднань малих і середніх господарств розглядається у взаємозв'язку з об'єктивними чинниками, які обумовлюють необхідність державного протекціонізму сільського господарства в цілому. Основною теоретичною підвалиною такого підходу є **визнана закономірністю неспроможність аграрної галузі через свої особливості до самостійного нагромадження і розширеного відтворення в умовах індустріального суспільства.**

Зокрема, одержання максимально можливого і постійного прибутку в сільському господарстві неможливе, насамперед, тому, що в аграрному процесі в роботі людини бере участь природа, закони якої, за словами одного з класиків агроекономічної науки С. Булгакова, є «чужими» для людських економічних інтересів: «Там, де панує природа, відсутня раціональна, у розумінні найбільшої економії коштів і продуктивності результатів, організація виробництва» [1, с. 21]. Від природно-кліматичних умов залежить 40-45% загальної амплітуди коливання урожайності, валових зборів і цін, а значить, і доходів товаровиробників.

Нестабільність цін і доходів обумовлена також специфікою проявлення законів попиту і пропозиції на сільськогосподарському ринку [2, с. 725-730]. Попит на продовольчу продукцію визначається як нееластичний, оскільки відношення процентної зміни величини попиту на сільськогосподарський товар до процентної зміни його ціни коливається в межах до 1. Людина фізіологічно не може збільшувати споживання їжі у рази, якби не здешевіли продовольчі товари, тоді як щодо товарів інших галузей поведінка її протилежна.

Багаточисельні суб'єкти сільськогосподарської діяльності, розосереджені у просторі, завжди знаходяться в економічній залежності від великих промислових компаній, що виробляють їм засоби виробництва, ціни на які, на відміну від цін на сільськогосподарську продукцію, мають постійну тенденцію до зростання більшими темпами. У США, наприклад, відношення індексу цін на продукцію сільськогосподарських виробників до індексу цін на товари, що ними

придбаваються (індекс паритету), упродовж останнього століття було позитивним для аграріїв лише кілька років [3, с. 9-38; 4, с. 570]. Водночас, для одержання у сільському господарстві однакового прибутку з іншими галузями необхідно здійснювати значно більші обсяги капіталовкладень [5, с. 273]. Сезонний характер сільськогосподарського виробництва збільшує потреби у кредитах. Підвищене закредитування в умовах нестабільних цін і доходів може загрожувати банкрутством.

Зазначені й інші особливості сільськогосподарської галузі є причиною того, що коштів, одержаних з доходу господарства, як правило, не вистачає для повторного вкладення у виробництво для забезпечення його зростання [5, с. 275]. Отже, без залучення зовнішніх вкладень розширене відтворення сільського господарства практично неможливе. Зовнішньою стороною посилення фінансових можливостей сільського господарства виступає передусім держава.

Мотивацією протекціоністської державної політики щодо сільського господарства виступає необхідність підтримки не лише економічної функції галузі. Західною агроекономічною наукою **визнано багатофункціональне призначення сільського господарства, яке включає також виконанням ним ніким незамінних соціальних функцій** – забезпечення продовольчої безпеки і продовольчої незалежності країни, сприяння зайнятості і осілості сільського населення, облаштування сільських територій та інше.

Світовою сільськогосподарською наукою і практикою нагромаджено великий досвід розроблення і впровадження ефективних форм і механізмів державної участі у забезпеченні формування умов для зміцнення фінансового стану господарств. **Серед них важливе місце відводиться підтримці об'єднань фермерів на кооперативних засадах для спільних дій з метою одержання більшої виручки або економії витрат.**

Збутові кооперативи одержують державну підтримку, оскільки дозволяють виробникам створювати власні канали збуту продукції і без посередників виходити на ціни кінцевого оптового покупця. Кооперативні формування в межах вертикального продуктового ланцюжка «виробництво – транспортування – складування – переробка - оптовий продаж» значно нівелюють проблему міжгалузевого ціноутворення, оскільки члени кооперативу самі впливають на формування цін у процесі руху продукції від однієї до наступної сфери агробізнесу.

Засоби виробництва кооперативи поставляють своїм членам також за собівартістю (до оптових цін додаються лише витрати на

доставку). На таких же засадах здійснюється спільне використання техніки, виробничих приміщень й інших об'єктів.

Позитивно на фінансовий стан виробників впливає особливість системи оподаткування кооперативних структур. Кругообіг капіталу в їхніх межах у вигляді сировини, напівфабрикатів, готових продовольчих товарів без виходу у зовнішнє середовище не оподатковується, що обумовлено неприбутковою природою кооперативів. Завдяки цьому значна частина коштів, яка мала би бути через фіскальну систему податків на прибуток вилучена у процесі руху сировини від виробника до приватного елеватора, приватної переробної компанії і далі, повертається до членів кооперативу, що сприяє зміцненню їх економічного становища.

Соціальну функцію сільського господарства посилює вплив кооперативів на сприятливе формування споживчих цін, що має важливе значення для зміцнення продовольчої безпеки суспільства. Функціонування кооперативних структур – це тисячі робочих місць у сільській місцевості (у Франції в кооперативах зайнято біля півмільйона осіб).

Вищевикладене обґрунтовує необхідність і доцільність здійснювати підтримку кооперативів і їх членів у взаємозв'язку. У рамках Спільної аграрної політики ЄС у даному контексті поширено:

- державне фінансування упродовж п'яти років спеціалістів кооперативів, які забезпечують впровадження нових технологій і сприяють покращенню якості продукції;
- надання позик під пільговий відсоток для фінансування будівництва виробничих приміщень для складування і пакування кооперативної продукції;
- надання фінансування для вилучення з ринку лишньої продукції в період її перевиробництва з метою збалансування попиту і пропозиції;
- пільгові позички фермерам – членам кооперативу для модернізації виробництва кооперованої продукції.

У Франції такий алгоритм підтримки кооперативів і їхніх членів, унормований законом щодо орієнтації сільського господарства у 1960-1962 рр., діє до сьогодні.

Здійснення підтримки кооперативів і кооператорів у взаємозв'язку ми бачимо в країнах – нових членах ЄС. У Польщі садівникам, які об'єдналися в кооператив, дається кредит на 25 років під 0,5-2% річних, які сплачує держава. Половину коштів, витрачених членами кооперативу на закладку саду, держава також відшкодовує. Якщо садівник – фермер молодий, він одержує 50 тис. євро на

безповоротних засадах для обзаведення господарством. Для садової продукції, яка продається колективно садоводи-кооператори одержують безповоротну субсидію на будівництво складських приміщень і оснащення їх сучасним холодильним обладнанням.

З метою заохочення формування і полегшення адміністративної діяльності новоствореним об'єднанням на кооперативних засадах для збуту продукції передбачається премія до 100 тис. євро щороку упродовж перших 5-ти років функціонування. Сума виплат за перший рік становить 10% вартості спільно проданої продукції, за другий рік – відповідно 8%, третій рік – 6%, четвертий рік – 5%, п'ятий рік – 4%. Якщо фермери-садоводи вирішать спільно переробляти свою продукцію, вони можуть одержати для реалізації свого інвестиційного проєкту державну премію в сумі 100 тис. злотих [6].

Значну підтримку з боку держав одержують кооперативи по спільному придбанню і використанню техніки й обладнання (кооперативні МТС): це – і компенсаційні виплати, і оплата адміністративних витрат, і пільгове кредитування будівництва тракторних дворів, і звільнення від податків та зборів. Така ж політика здійснюється щодо кооперативів з переробки продукції. В Індії держава фінансує будівництво заводів з переробки цукрової тростини і передає їх кооперативам на засадах довгострокового (до 20 років) пільгового товарного кредиту. У Франції в повоєнний період державні переробні підприємства передавалися кооперативам практично безоплатно.

Особливе місце серед заходів державного протекціонізму відводиться створенню умов для формування кооперативних кредитних структур. У США система кооперативних банків створена за рішенням Конгресу в період великої економічної кризи (1933 р.) без участі у статутних фондах фермерських господарств. Сьогодні система здійснює основне кредитування фермерів, об'єднаних у 232 локальні кредитні асоціації.

В Україні підтримка кооперативів не стала складовою аграрної політики. Дві спроби Уряду (2008 і 2018 рр.) нашвидкуруч під вибори організувати фінансову підтримку кооперативів закінчилась невдачею.

Завдання для нової влади:

- інституалізувати державний протекціонізм розвитку кооперативів у статусі невід'ємної складової аграрної політики;
- ввести алгоритм державної підтримки, поширений в країнах ЄС, в закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»;

- наповнити конкретним змістом розділ «Держава і кооперація» Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», використавши практику західноєвропейських й інших країн;
- доповнити чинне кооперативне законодавство унормуванням принципів створення і функціонування кооперативних банків відповідно до статті 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Програми державної підтримки сільськогосподарського кооперування мають стати постійною невід’ємною частиною бюджетного фінансування аграрного сектору.

Список використаних джерел

1. Булгаков С. Капитализм и земледелие. – СПб.: Типография и литография В. А. Тихонова. – 1900. – Т.1 – 457.
2. Максвелл К.Р., Брю С.Л. Экономика: принципы, проблемы и политика: пер. с 13-го англ. изд. – М. ИНФРА-М, 2001. – XXXIV, 974 с.
3. Agricultural statistics, 2006 Washington 2006.
4. Quest LLC. ProQuest Statistical Abstract of the United States. 2017. (5th ed.) Bethesda, MD, 2016,
5. Эффективное фермерское хозяйство / Пер. с англ. и предисл. А.А.Белозерцева. – М.: Агропромиздат, 1991. – 496 с.